

الحمد لله
الذي هدانا لهذا
الذي كنا لنهتدي لولا
أن هدانا الله

عنوان : ماهیت دنیا از منظر امام علی (ع) در نهج البلاغه

نویسنده : محدثه رجائی

کد طلبگی : 9612203581

کد ملی : 0021503443

پست الکترونیک :

Mahi.rajaei98@gmail.com

چکیده

در معارف دین ما به شکل جدی از دنیا گرایی و تعلق و وابستگی به دنیا و دنیا را هدف قرار دادن نهی شده است؛ زیرا در این صورت انسان اسیر دنیا شده و آزاد زیستن را از دست خواهد داد. به طوری که رابطه انسان با دنیا چنانچه به صورت تعلق و وابستگی انسان به دنیا درآید، سبب محو و نابودی تمام ارزش های غایی انسان می گردد. و انسانیت انسان محو و قربانی شده و در حد پایین ترین مطلوب از اهداف و کمالات خود پیش می رود و منحط ترین موجود جهان می شود. به عنوان نمونه به بعضی از آیات قرآن کریم و مطالبی از کلام امیرالمومنین (ع) در نهج البلاغه اشاره می کنیم : ... وَفَرِحُوا بِالْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا فِي الْآخِرَةِ إِلَّا مَتَاعٌ^۱ : ... آنان به زندگی دنیا «شادمان و دلخوش» شده اند، در صورتی که زندگی دنیا در جنب آخرت جز (متاع ناقابل) نیست^۲. در خطبه ۳۲ نهج البلاغه که حضرت علی (ع) در آن مردم را ابتدا به دو گروه تقسیم می کنند: یک گروه اهل دنیا و گروه دیگر اهل آخرت و در مورد اهل دنیا می فرماید : وَلَبِئْسَ الْمَتَجَرُّ أَنْ تَرَى الدُّنْيَا لِنَفْسِكَ ثَمَنًا: بد معامله ای است که شخصیت خود را با جهان برابر کنی و برای همه ی جهان ارزشی مساوی با انسانیت خویش قائل شوی، جهان را به بهای انسانیت خویش بخری^۳. حال ببینیم اسلام برای مصونیت از دنیا پرستی چه راهکارهایی را ارائه کرده است: دو راهکار از طرف دین برای بر حذر بودن از تعلق و اعتماد و وابستگی به دنیا سفارش شده و در ضمن آیات قرآن کریم و کلمات معصومین (ع) و به خصوص در نهج البلاغه شریف به آن تاکید فراوان شده که عبارتند از زهد و تقوا. معنای حقیقی زهد آن است که انسان اولاً ارزش حقیقی وجود خویش را بشناسد و انسانیت خود را با هیچ چیزی از دنیا و آنچه در آن است برابر و قابل معامله ندانسته که هرچه آفریده شده برای انسان و در خدمت رشد و تعالی انسان است و انسان برای خدا آفریده شده است چنانچه در حدیث قدسی آمده است: «يَا ابْنَ آدَمَ خَلَقْتُ الْأَشْيَاءَ لِأَجْلِكَ وَ خَلَقْتُكَ لِأَجْلِي : همه چیز برای انسان آفریده شده و انسان برای خدا^۴». بنابراین تفکر صحیح انسانی اقتضا دارد که انسان ارزش خود را بشناسد و به ثمنی کمتر از آن، آن را معامله ننماید. که همین تفکر سبب می شود دنیا در نزد انسان پست و بی ارزش جلوه

^۱ رعد / ۲۶

^۲ همان ، ص ۲۷۰

^۳ همان ، ص ۲۷۲

^۴ همان ، ص ۲۶۷

کند. پس از آن راهکار عملی که ارائه شده تقوا پیشگی است که هم در قرآن کریم و هم در کلمات معصومین (ع) و به خصوص در نهج البلاغه شریف نسبت به آن بسیار تاکید شده در نهج البلاغه هم در خطبه‌های مقصود و هم در نامه‌ها و هم در حکمت‌ها به طور کلی و موکد به آن پرداخته شده است. و روش تحقیق در این نوشتار به صورت نظری می باشد.

کلید واژه ها :

دنیا ، دنیا زدگی ، دنیای ممدوح ، دنیای مذموم ، زهد

با توجه به نقش منحصر به فردی که زهد و عدم تعلق به دنیا و آنچه در آن است در رشد و تعالی انسان داشته، به نظر می رسد لازم است حقیقت دنیا و دنیای مذموم به طور دقیق و مطابق با ملاکات و موازین الهی از طریق کلام معصوم (ع) که تبیین صحیح وحی الهی است به شکل روشن و شفاف برای انسان معلوم شود و از آنجا که بهترین مسئله‌ای که حضرت علی (ع) در زمان خودشان با آن روبرو بوده اند و در فراز و نشیب‌های زندگی سیاسی خود راجع به آن بسیار سخن گفته‌اند، دنیا است. ایشان گاهی دنیا را تعریف کرده و زمانی از آن مذمت نموده‌اند. در مواردی آن را مفید و در مواردی زیان بخش فتنه‌گر و گواه کننده معرفی کرده‌اند یعنی چند چهره برای دنیا ترسیم نموده اند. پس لازم است با بررسی و تحقیق، دیدگاه ایشان را درباره دنیا به طور دقیق شناخت.

ما در این نوشتار سعی می‌کنیم به طور خلاصه نظر دقیق امیرالمومنین (ع) را نسبت به دنیا تبیین نماییم و به این سوالات پاسخ دهیم که ماهیت دنیا از منظر امام علی (ع) در نهج البلاغه چیست؟ هدف از خلقت انسان چیست؟ برای رسیدن به هدف از خلقت چه وظیفه‌ای به عهده انسان است؟ دنیای ممدوح و دنیای مذموم در کلام امام علی (ع) چگونه تعریف شده است؟ و ...

امام علی (ع) آنجا که دنیا را تعریف می‌کنند در حقیقت ماهیت و چهره اصلی آن را مشخص می‌نمایند و ما را به شناخت واقعیت دنیا و بهره‌برداری صحیح و کامل از آن امر می‌کنند و در مواردی که دنیا را مذمت می‌کنند، فریب کاری‌ها و فتنه‌ها و در مجموع ضرر و زیان‌های آن را متذکر می‌شوند و ما را به دوری و پرهیز از آن تشویق می‌نمایند. به عنوان نمونه در فراز دوم خطبه چهل و پنجم نهج البلاغه می‌فرمایند: «دنیا خانه آرزو هاست و نیست شدنی است و اهل دنیا از این خانه رفتنی هستند. این خانه و آرزوها برای کسانی که دنبال دنیا می‌روند، سبز و شیرین است و برای کسانی که آرزو دارند، فریبنده، به اشتباه اندازنده و زودرس است. از آنچه در خانه‌ای با این اوصاف و حالات دارید، بهره بگیرید و با خوبی‌های آن کوچ کنید و خارج شوید؛ بیش از حد کفایت نخواهید و افزون بر آنچه زندگی را به نحوی اداره می‌کند، طلب نکنید»^۵. چنانچه در مقاله دنیای مذموم در نهج البلاغه از علی محمد رضایی هفتادر و علی اکبر کمالی، کتاب سیری در نهج البلاغه از استاد مرتضی

^۵ دنیا در نظر علی (ع)، آیت الله محمد یزدی، ص ۲۷

این مطلب آنقدر در رشد و تعالی انسان مهم است که عرفای بزرگ نسبت به آن بسیار اهتمام داشته‌اند. رباعی باباطاهر در این مبحث زیبا جلوه می‌کند که می‌گوید:

دلا راه تو پر خار و خسک بی درین ره روشنایی کمترک بی
گر از دستت بر آید پوست از تن یفکن تا که بارت کمترک بی

نمونه‌هایی دیگر از زاهدین عالم، آزاد مرد جهان حضرت علی بن ابیطالب (ع) است که در نهج البلاغه به شعار ترک دنیا یعنی ترک لذت‌گرایی و دنیا طلبی به عنوان آزادمنشی، بسیار تاکید می‌فرماید. چنانچه می‌فرماید: «وَأَرْكَانُ الْكُفْرِ أَرْبَعَةٌ: الرِّغْبَةُ وَ الرَّهْبَةُ وَ الْغَضَبُ وَ الشَّهْوَةُ»^{۲۶} و ارکان کفر چهار چیز است: رغبت (به دنیا) و ترس از دست دادن دنیا و خشم و شهوت.

و در حکمت ۱۳۳ می‌فرماید: «الدُّنْيَا دَارُ مَمَرٍّ لَا دَارُ مَقَرٍّ وَ النَّاسُ فِيهَا رَجُلَانِ رَجُلٌ بَاعَ فِيهَا نَفْسَهُ فَأَوْبَقَهَا وَ رَجُلٌ ابْتَاعَ نَفْسَهُ فَأُعْتَقَهَا» یعنی دنیا گذرگاه است نه قرارگاه و مردم در این معبر و گذرگاه دو دسته‌اند: برخی خود را می‌فروشند برده می‌سازند و خویشتن را تباه می‌کنند و برخی برعکس، خویشتن را می‌خرند و آزاد می‌سازند.^{۲۷}

و در نامه ۴۵ خطاب به دنیا می‌گوید: «اعْزُبِي عَنِّي، فَوَاللَّهِ لَا أُذِلُّ لَكَ فَتَسْتَذِلِّيْنِي وَ لَا أَسْلُسُ لَكَ فَتَقُودِيْنِي...» «دور شو! به خدای سوگند که رام تو و ذلیل تو نخواهم شد که هر جا بخواهی مرا به خواری به دنبال خود بکشی، و مهار خود را به دست تو نخواهم داد که به هر سو بخواهی ببری...»^{۲۸}.

^{۲۶} تحف العقول عن آل الرسول، محدث ابو محمد ابن شعبه حرّانی، ص 340

^{۲۷} همان، ص 230

^{۲۸} همان، ص 231

نتیجه گیری

در کلمات و سفارشات امیرالمومنین (ع) در نهج البلاغه با تاسی به آیات قرآن کریم دنیا به عنوان متاعی ناپایدار و بسیار زودگذر و غیر قابل اعتماد معرفی شده و به حذر کردن از آن بسیار سفارش شده است. ولی مقصود از این مطالب این نیست که آفرینش دنیا غیر مطلوب و ناپسند است، بلکه خود دنیا در کلمات ایشان به عنوان جایگاه برتر برای تجارت اولیای الهی و عبادت بندگان حقیقی معرفی شده و تعلق و وابستگی و دنیا زدگی و تجمل گرایی سرمستی از نعمت های دنیا و جزع و فزع در مقابل مصائب و از دست دادن نعمت های دنیوی که موجب فراموشی خدا و آخرت و ناسپاسی می شود، مذموم شمرده شده است.

پس به طور کلی می توان گفت با توجه به آنچه از آیات و روایات و کلمات معصومین (ع) می توان دریافت این است که وجود عالم دنیا ممدوح است و دنیا و مواهب آن به عنوان خیر و فضل و مرحمت الهی معرفی شده اند ولیکن اعتماد و دلبستگی به دنیا و مقدم داشتن آن به آخرت و سرگرم شدن به متاع آن که سبب غفلت و فراموشی از یاد خدا و آخرت می گردد بسیار مذموم معرفی شده و به شدت از آن نهی شده است. به عنوان مثال درباره ی مال دنیا دانشمندان مسلمان می فرمایند در جمع بین مطالبی که مال دنیا را مدح می کنند با مطالبی که مال دنیا را مذموم می دانند باید گفت: چنانچه مال به قصد صحیح جمع آوری شود و در راه خدا صرف شود مثل آنکه برای صدقه و انفاق و مهمانداری و حج و جهاد و ... هزینه شود، در حقیقت وسیله ای است برای به دست آوردن سعادت اخروی و چنانچه به قصد باطل جمع شود و برای مقاصد فاسد صرف گردد، وسیله ای است برای شقاوت اخروی. در حدیث نبوی ذکر شده که می فرمایند: «نعم المال الصالح للرجل الصالح و کل ما جاء فی ثواب الصدقة، والضيافة، و السخاء، و الحج و غیر ذلک مما لا یمكن الوصول إلیه إلا بالمال.» چه خوب است مال خوب برای فرد خوب و هر ثوابی که توسط صدقه و مهمان نوازی و سخاوت و حج و غیر اینها حاصل می شود که تنها به وسیله مال ممکن الوصول هستند.²⁹

و برای رهایی از این مهلکات همواره به دو راهکار تاکید شده که عبارتند از زهد و تقوا. و زاهد کسی است که دلبستگی و علاقه به دنیا ندارد و به متاع دنیا به هیچ وجه اطمینان و اعتماد نمی‌کند و بنابراین از تجملات و تشریفات زندگی دنیوی و رفاه زدگی و اسراف و تبذیر کاملاً مبری است و از دنیا به عنوان مرکب راهواری برای دستیابی به سعادت اخروی تا آنجا که می‌تواند بهره می‌برد.

و مجموعاً می‌توان گفت آنچه از آیات روایات فهمیده می‌شود این است که ذات دنیا منافاتی با زهد ندارد.³⁰ از پیامبر نقل شده که می‌فرمایند: «لَيْسَ الزُّهْدُ فِي الدُّنْيَا لُبْسَ الْخَشَنِ وَ أَكْلَ الْخَشَبِ وَلَكِنَّ الزُّهْدَ فِي الدُّنْيَا قَصْرُ الْأَمَلِ³¹ = زهد در دنیا لباس خشن بر تن نمودن و غذای غلیظ و خشک خوردن نیست، بلکه کوتاهی آرزو است³²».

³⁰ همان ، ص 79

³¹ مشکاة الانوار ، امام محمد غزالی ، ص 114

³² همان ، ص 79

منابع

- (1) قرآن کریم
- (2) کتاب سیری در نهج البلاغه ، مرتضی مطهری ، چاپ پنجاه و دوم ، 1391 ، انتشارات صدرا
- (3) نهج البلاغه
- (4) کتاب دنیا در نظر علی (ع) ، آیت الله محمد یزدی ، چاپ دوم ، 1391 ، دفتر انتشارات اسلامی وابسته به جامعه مدرسین حوزه علمیه قم
- (5) مقاله دنیای مذموم ، نویسندگان : علی محمدرضایی هفتادر ، علی اکبر کمالی
- (6) سایت <https://hadith.net> (حدیث نت) ، شرح حکمت 131 نهج البلاغه
- (7) جستجویی در نهج البلاغه ، مولف: علامه محمد مهدی شمس الدین ، ترجمه: دکتر محمود عابدی ، چاپ دوم ، 1386 ، انتشارات بنیاد نهج البلاغه
- (8) نهج البلاغه با ترجمه گویا و شرح فشرده ، مولف: محمد جعفر امامی و محمدرضا آشتیانی ، چاپ دهم ، 1375 ، جلد اول ، انتشارات مدرسه امام علی بن ابی طالب (ع)
- (9) شرح حدیث جنود عقل ، حضرت امام خمینی ، چاپ دهم ، انتشارات موسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (ره)
- (10) تکامل در پرتو اخلاق ، شهید حجة الاسلام غلامرضا سلطانی ، چاپ بیست و سوم ، 1389 ، دو جلد در یک مجلد ، دفتر انتشارات اسلامی
- (11) بحارالانوار ، ج 70
- (12) سایت <https://ahlolbait.com> (سایت موسسه تحقیقات و نشر معاف اهل بیت (ع) ، خطبه 111 نهج البلاغه
- (13) اصول کافی ، ج 2
- (14) سایت <https://hedayatgar.ir> (پایگاه اطلاع رسانی دفتر نشر فرهنگ و معارف اسلامی مسجد هدایت) ، زهد و آثار آن
- (15) کتاب محجة البیضاء فی تهذیب الإحیاء ، مولی محسن کاشانی ، ج 7 ، ناشر : دفتر انتشارات اسلامی وابسته به جامعه مدرسین حوزه علمیه قم

(16) تحف العقول عن آل الرسول ، محدث ابو محمد ابن شعبه حرّانی ، ترجمه محمد مهدی

سازندگی ، چاپ اول ، 1389 ، انتشارات نوید اسلام

(17) جامع السعادات ، محمد مهدی النراقی ، چاپ سوم ، 1383 ، ج 2

(18) مشکاة الانوار ، امام محمد غزالی ، انتشارات مولی